

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

БЕХРУЗ ХАШМАТУЛЛА,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного
та європейського права
(Національний університет «Одеська
юридична академія»)

УДК 341.44

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.2.29>

ЕВОЛЮЦІЯ ІНСТИТУТУ ЕКСТРАДИЦІЇ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

У статті висвітлюється еволюція інституту екстрадиції; виклики, з якими стикається інститут екстрадиції в сучасному світі, включаючи складні міжнародні відносини, розвиток технологій та зростання міжнародної злочинності. Інститут екстрадиції у міжнародному праві є ключовим механізмом виконання правосуддя та забезпечення взаємодії між державами. Екстрадиція, як важливий елемент міжнародного правопорядку, набуває особливої релевантності для України, зважаючи на тисячі злочинів, вчинених проти громадян України та інтересів України внаслідок російської агресії. Розвиток інституту екстрадиції віддзеркалює еволюцію міжнародного права та відповідає сучасним потребам в ефективних механізмах правосуддя та захисту прав людини. Відзначається, що протягом історії свого розвитку екстрадиція зазнавала змін, відображаючи та адаптуючись до змін у політичних, соціальних та технологічних умовах. У рамках цього еволюційного процесу, екстрадиційні механізми постійно адаптуються до нових реалій і вимог часу, зокрема шляхом укладення міжнародних договорів, узгодження стандартів щодо процедур екстрадиції та вдосконалення механізмів співробітництва між державами. У статті простежується поява інституту екстрадиції від стародавнього світу до періоду сьогодення. Робиться висновок, що процес екстрадиції зтикається з різноманітними викликами, які можуть ускладнити або перешкодити його реалізації. Це стосується, зокрема, появи нових форм злочинності, що вимагає розробки нових стратегій та методів боротьби; розвиток засобів зв'язку та шифрування ускладнює виявлення та переслідування злочинців, що перетинають межі держав; різноманітність правових систем створює проблеми у взаємному визнанні правопорядку, що може уповільнювати процес екстрадиції та вимагати гнучкості у законодавстві; політичні обставини, що визначаються національними інтересами та міжнародними відносинами, також впливають на рішення щодо екстрадиції. Наголошується, що удосконалення інституту екстрадиції у відповідь на виклики сучасного світу передбачає активізацію міжнародного співробітництва в галузі обміну інформацією та спільного розслідування злочинів. Зокрема, прогресивний розвиток цього інституту передбачає посилення механізмів взаємодії між державами, спрямованих на забезпечення ефективного викриття, переслідування та покарання осіб, що вчинили злочини та намагаються уникнути відповідальності.

Ключові слова: екстрадиція, розвиток екстрадиції, видача особи, міжнародно-правове співробітництво, боротьба зі злочинністю, права людини, міжнародне кримінальне право.

Bekhruz H. Evolution of the institute of extradition in international law

The article highlights the evolution of the institution of extradition; the challenges faced by the institution of extradition in the modern world, including complex international relations, the development of technology and the growth of international crime. The institution of extradition in international law is a key mechanism for the administration of justice and ensuring cooperation between states. Extradition, as an important element of the international legal order, is of particular relevance to Ukraine, given the thousands of crimes committed against Ukrainian citizens and Ukraine's interests as a result of Russian aggression. The development of the extradition institution reflects the evolution of international law and meets the current needs for effective mechanisms of justice and human rights protection. It is noted that throughout the history of its development, extradition has undergone changes, reflecting and adapting to changes in political, social and technological conditions. As part of this evolutionary process, extradition mechanisms are constantly adapting to new realities and requirements of the times, in particular by concluding international treaties, harmonizing standards for extradition procedures and improving mechanisms of cooperation between states. The article traces the emergence of the institution of extradition from the ancient times to the present day. The author concludes that the extradition process faces various challenges that may complicate or impede its implementation. This includes, in particular, the emergence of new forms of crime, which requires the development of new strategies and methods of combating; the development of communication and encryption makes it difficult to identify and prosecute criminals who cross state borders; the diversity of legal systems creates problems in the mutual recognition of the rule of law, which may slow down the extradition process and require flexibility in legislation; political circumstances determined by national interests and international relations also affect extradition decisions. It is emphasized that improving the institution of extradition in response to the challenges of the modern world involves intensifying international cooperation in the field of information exchange and joint investigation of crimes. In particular, the progressive development of this institution involves strengthening the mechanisms of interaction between states aimed at ensuring effective detection, prosecution and punishment of perpetrators of crimes and those who try to avoid responsibility.

Key words: extradition, development of extradition, international legal cooperation, fight against crime, human rights, international criminal law.

Постановка проблеми. Інститут екстрадиції в міжнародному праві є невід'ємним інструментом у боротьбі зі злочинністю, що перетинає національні межі. Екстрадиція відображає важливе бажання держав спільно протистояти злочинності та забезпечувати справедливість не лише на внутрішньодержавному рівні, але й на міжнародній арені. Розвиток цього інституту віддзеркалює еволюцію міжнародного права та відповідає сучасним потребам в ефективних механізмах правосуддя та захисту прав людини. Незважаючи на існуючі виклики, інститут екстрадиції залишається важливим елементом міжнародного правопорядку. Здійснення екстрадиції сприяє встановленню взаємної довіри та співробітництва між державами, сприяючи ефективному викриттю, переслідуванню та покаранню злочинців, які намагаються уникнути відповідальності.

Протягом історії свого розвитку екстрадиція зазнавала змін, відображаючи та адаптуючись до змін у політичних, соціальних та технологічних умовах. Інститут екстрадиції переживав еволюцію від конфліктів минулих епох до складних викликів сучасності, пов'язаних з військовою агресією, тероризмом, кіберзлочинністю та транснаціональною злочинністю загалом. У рамках цього еволюційного процесу, екстрадиційні механізми постійно адаптуються до нових реалій і вимог часу, зокрема шляхом укладення міжнародних договорів,

узгодження стандартів щодо процедур екстрадиції та вдосконалення механізмів співробітництва між державами. Розвиток інформаційних технологій відкриває нові можливості для здійснення екстрадиції, спрощуючи обмін даними та співпрацю між правоохоронними органами різних держав.

Екстрадиція, як важливий елемент міжнародного правопорядку, набуває особливої релевантності для України, зважаючи на тисячі злочинів, вчинених проти громадян України та інтересів України внаслідок російської агресії. Адаптація екстрадиційних процедур до складних політичних та юридичних реалій є необхідним інструментом забезпечення справедливості.

Стан опрацювання проблематики. Питання екстрадиції, як одного з ключових інститутів міжнародної співпраці в кримінально-правовій сфері, завжди привертало увагу науковців. Вагомий внесок у формулювання концептуальних принципів інституту екстрадиції зробили такі дослідники як М. Ш. Бассіуні, С. Беді, С. М. Вихрист, К. Вінджерст, Г. Джилберт, Дж. Дугард, Н. А. Зелінська, А. Кассезе, М. І. Костенко, Лукашук І.І., Н. І. Пашковський, М. Плячта, М. П. Свистуленко, М. І. Смирнов, Є.Л. Стрельцов, А. Ширер та ін.

Мета статті полягає у висвітленні еволюції інституту екстрадиції та його сучасного стану; викликів, з якими стикається інститут екстрадиції в сучасному світі, включаючи складні міжнародні відносини, розвиток технологій та зростання міжнародної злочинності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тривалий розвиток інституту екстрадиції відзначався постійними змінами, адаптацією до нових умов та еволюцією відповідно до потреб держав та розвитку міжнародного права. «Однак лише в наш час видача набула всесвітнього значення відносно злочинів міжнародного характеру і злочинів проти миру і безпеки людства» [1, с. 107].

На сьогоднішній день наукою міжнародного права досі не встановлено чіткого періоду часу виникнення міжнародно-правового співробітництва у боротьбі зі злочинністю. Доктринальні підходи вчених юристів-міжнародників щодо цього є різними. На думку одних дослідників, виникнення цього процесу можна віднести вже до епохи Стародавнього Єгипту та часів античної Греції [2, с. 45-46]; на думку інших, початковим періодом цього є Середньовіччя; треті вважають, що норми міжнародного права у сфері співробітництва у боротьбі із злочинністю вперше сформовані у XIX ст. Проте окремі преференції віддаються першій із наведених точок зору – формування першооснов міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю необхідно віднести до стародавнього часу, коли було укладено перші міжнародні договори про взаємну видачу злочинців (екстрадицію) [3, с. 156].

Бассіуні М. поділяє історію екстрадиції на чотири періоди: перший – від античних часів до 17 століття, коли акцент ставили на спільній боротьбі з «політичними» та релігійними злочинцями; другий – з 18 століття до середини 19 століття, коли уклалися угоди, переважно стосовно воєнних злочинців; третій – з 1833 по 1948 роки, коли була відзначена необхідність у боротьбі зі звичайними кримінальними злочинами; четвертий – з 1948 року, який характеризується більшою увагою до захисту прав людини та належного міжнародного процесу [4, с. 5]. Бурак Боз вказує на те, що хронологію екстрадиції зазвичай поділяють на три етапи: антична епоха, класична епоха та сучасна епоха. У найближчому майбутньому сучасна епоха може бути розділена на два періоди – двосторонніх і багатосторонніх договорів. Навіть період багатосторонніх договорів може бути поділений на період класичних багатосторонніх договорів і період ордерів на арешт [5, с. 499-500].

Інститут видачі правопорушників зазнавав змін у ході історії, що було пов'язано з еволюцією інституту права притулку. Притулок – один із найдавніших правових інститутів. У кожен історичний період притулок мав свій юридичний зміст, особливі риси й форми. Його становлення має тісний зв'язок із традиціями, історією держави, міжнародними відносинами, міжнародними звичаями і правом [6, с. 152]. До прикладу, у період рабовласництва, право на притулок застосовувалося як до кримінальних, так і до «політичних злочинців», і видача здійснювалася за аналогічними принципами.

Практика видачі може бути відстежена у період стародавнього світу. Одним з ранніх прикладів є договір між фараоном Рамзесом II та Хеттушілем III, який було укладено приблизно 1296 року до н.е. Перші правові акти, що регулюють процес видачі, з'явилися в середньовіччі. Одним з таких документів є Магна харта (*Magna Carta Libertatum*), прийнята 1215 року [7]. У цьому документі містяться важливі положення, що стосуються видачі злочинців та права на справедливий суд. Ці положення надали певні гарантії особам, які підпадали під видачу, і визначали основні принципи та процедури, які мали бути дотримані у таких випадках.

Протягом середньовіччя було укладено значну кількість договорів про екстрадицію, які переважно стосувалися випадків політичних правопорушень. Феодальні держави надавали одна одній підтримку, сприяючи розвитку інституту екстрадиції. Однак фактично екстрадиція нерідко використовувалася для придушення політичної опозиції, а не для здійснення правосуддя щодо злочинців.

У XVIII столітті договори про видачу стали поширенішими й почали охоплювати загальнокримінальні злочини. Співпраця між державами у кримінальному переслідуванні стала більш інтенсивною внаслідок зростання міграції та збільшення транскордонної злочинності. У зв'язку з суспільно-політичними процесами, які відбувалися в Західній Європі та Північній Америці в середині XVIII ст., почав формуватися принцип невидачі осіб, яким інкримінувалися політичні правопорушення. Філософія епохи Просвітництва сприяла загостренню в європейській свідомості морального почуття захисту від політичної дискримінації, що стало основою теорії про принципове розходження між загальнокримінальними і політичними злочинами [8, с. 122].

Протягом XIX століття укладається низка міжнародних договорів, спрямованих на упорядкування процедури екстрадиції. У цей період інститут видачі перетворюється зі звичаєвого на договірний. До прикладу, 1831 року було укладено франко-шведський договір, що закріпив принцип невидачі політичних утікачів. Важливим кроком у розвитку інституту видачі в XIX ст. стало прийняття в деяких державах національного законодавства про екстрадицію. Істотну роль для захисту прав видаваних осіб відіграло те, що в цих актах перераховувалися злочини, за вчинення яких держави могли вимагати видачу; ці ж закони регулювали питання процедури екстрадиції осіб, видача яких вимагалася. Початок цьому було покладено прийняттям Бельгією першого у світі Закону про екстрадицію (1833), аналогічних законів США (1848), Англією (1870), Голландією (1875), Аргентиною (1885), Японією (1887), Перу (1888), Швейцарією (1892), Ліберією (1892-1893), Мексикою (1897) та ін. державами [9, с. 47-48].

З початку XX століття приймалися міжнародні договори, які стосувалися видачі правопорушників. 1902 р. у Мехіко прийнято конвенцію про видачу, яку підписало 17 держав. 1907 р. конвенцію про видачу укладають Коста-Ріка, Гватемала, Гондурас, Нікарагуа й Сальвадор; 1911 р. – Еквадор, Перу, Колумбія, Болівія й Венесуела [9, с. 51]. У 1933 р. у Монтевідео була прийнята Міжамериканська конвенція про видачу. У 1952 р. Ліга Арабських держав прийняла Конвенцію про видачу. У 1957 р. була прийнята Європейська конвенція про видачу правопорушників, у 1962 р. – Конвенція держав Бенілюксу, Скандинавський договір про видачу. У 1990 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Типовий договір про видачу. Значущу роль для інституту видачі відіграло прийняття в 1998 р. Римського Статуту Міжнародного кримінального суду, який містить частину 9 «Міжнародне співробітництво та судова допомога». У другій половині минулого століття відбулося відчутне посилення руху на підтримку закріплення прав людини на всесвітньому рівні [10, с. 350–354].

Варто відзначити, що національне законодавство держав суттєво відрізняється. До прикладу, у Сполучених Штатах екстрадиція може бути здійснена лише на підставі договору і лише за умови, що Конгрес не ухвалив протилежного рішення; така ситуація також існує у Великій Британії, Бельгії та Нідерландах. Німеччина й Швейцарія здійснюють екстрадицію без наявної конвенції у випадках, коли їхні уряди і запитуюча держава обмінялися деклараціями про взаємність. Незважаючи на те, що існує давня тенденція відхиляти

запити на екстрадицію за відсутності обов'язкових міжнародних зобов'язань, держави іноді видають утікачів на підставі внутрішнього права або в якості акту доброї волі. Тим не менш, держави, які не мають угод про екстрадицію з деякими іншими країнами (або щодо певних видів злочинів), вважаються безпечним притулком для осіб, які переховуються від правосуддя [11].

У ХХІ столітті інститут екстрадиції продовжує свою еволюцію. З розвитком технологій, змінами в міжнародних відносинах та зростанням глобалізації, процеси видачі стають складнішими. Перспективи розвитку інституту екстрадиції полягають у пошуку способів забезпечення більшої ефективності, справедливості та міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю. Цих цілей можна досягти, зокрема, через уніфікацію правил екстрадиції між різними державами, що дозволить уникнути правових колізій; зміцнення співпраці між правоохоронними органами різних держав для більш ефективного розкриття та розслідування злочинів; забезпечення прав людини на усіх етапах екстрадиційного процесу; використання передових технологій у процесі екстрадиції; підготовку кваліфікованих кадрів у сфері міжнародного права.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У сучасному світі інститут екстрадиції відіграє важливу роль у боротьбі із міжнародними та транснаціональними злочинами, тероризмом, у забезпеченні правопорядку на міжнародному рівні. Водночас процес екстрадиції стикається з різноманітними викликами, які можуть ускладнити або перешкодити його реалізації. Це стосується, зокрема, появи нових форм злочинності, що вимагає розробки нових стратегій та методів боротьби; розвиток засобів зв'язку та шифрування ускладнює виявлення та переслідування злочинців, що перетинають межі держав; різноманітність правових систем створює проблеми у взаємному визнанні правопорядку, що може уповільнювати процес екстрадиції та вимагати гнучкості у законодавстві; політичні обставини, що визначаються національними інтересами та міжнародними відносинами, також впливають на рішення щодо екстрадиції. Ці виклики створюють потребу в постійному аналізі та удосконаленні міжнародних механізмів екстрадиції для забезпечення ефективної боротьби зі злочинністю та забезпечення справедливості на міжнародному рівні.

Ефективне функціонування інституту екстрадиції має особливе значення для України, що стала жертвою російської агресії. Цей інститут стає одним із важливих механізмів для забезпечення правосуддя та притягнення до відповідальності осіб, що вчиняють міжнародні та транснаціональні злочини, для захисту прав людини в Україні та забезпечення принципів міжнародного права.

Список використаних джерел:

1. Саско О., Крикунов О. Історичний розвиток інституту видачі особи (екстрадиції) в Україні. *Історико-правовий часопис: науковий журнал*. 2019. № 1 (13). С. 102-109.
2. Robert Herbert Wood. Extradition: Evaluating The Development, Uses And Overall Effectiveness Of The System. *Regent university Law Review*. 1993. Vol. 3. P. 45-46.
3. Нуруллаєв І. Становлення та розвиток екстрадиційних відносин як напрямку міжнародно-правового співробітництва у боротьбі зі злочинністю. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. С. 156-160. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/6/part_1/35.pdf
4. Bassiouni M. C. *International Extradition : United States Law and Practice*. 3d rev. ed. N.Y. : Oceana Publications, 1996. 967 p.
5. Burak Boz. From the past to the future of extradition: the rise of a new obligation as reverse extradition. *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*. 2022. Vol. 2. P. 499-500.
6. Чехович С. Б. *Елементарний курс міграційного права України*. К.: МАУП, 2004. 216 с.
7. Magna Carta, 2015. URL: <https://www.britannica.com/topic/Magna-Carta/Reissues-of-1216-1217-and-1225>.

8. Зелінська Н. А. Міжнародно-правова концепція міжнародного злочину : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.11. 2006. 486 с.
9. Нестеренко С.С. Міжнародно-правовий захист прав людини при здійсненні екстрадиції. Дис... канд. юрид. наук : 12.00.11. Одеса, 2010. 226 с.
10. Нестеренко С.С. Історичний розвиток інституту екстрадиції. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. № 48. С. 350–354.
11. George J. Andreopoulos, Extradition. URL: <https://www.britannica.com/topic/extradition>.

